

Exèrcit i maçoneria a Girona (1931-1939)

JOSEP CLARA

Els militars sempre eren presents a les lògies. Des de la introducció de la maçoneria a Catalunya hi constituïren un grup nombrós i sòlid, que no va disminuir amb la dictadura de Primo de Rivera. Amb la proclamació del nou règim republicà, l'orde assolí gran predicament, els maçons ocuparen llocs de responsabilitat política i un sector de l'exèrcit s'hi acostà per treure'n profit.

Segons el general Mola, "*gran número de generales y jefes del Ejército han acudido también a engrosar las filas del Gran Oriente y la Gran Logia Española, para acredi-*

tar su republicanismo y tener la seguridad de no ser separados de sus destinos"¹. La raó pràctica és també remarcada per Claudi Ametlla, el qual, quan era governador civil de Girona, va rebre la visita d'un militar de la ciutat que li demanà consell per ingressar-hi i li comentà: "*He pensado entrar en la masonería. Hace mucho tiempo que soy coronel; otros de mi promoción ya son brigadieres y no asciendo. Si me hago masón seguramente ascendería, ¿no le parece?*"².

Deixant de moment de banda —perquè és difícil de precisar, en l'estat actual dels nostres coneixements— què hi havia de real en aquestes qüestions de la influència i l'obtenció ràpida de beneficis, volem centrar aquesta col·laboració

entorn dels militars maçons que es mogueren a les comarques gironines durant la Segona República. Parlarem de la importància que tingueren en la divulgació i consolidació de la germanat, i de llur paper en la vida polític-social del moment.

Efectius de l'orde

En el moment de la proclamació de la República, les comarques gironines comptaven solament amb la lògia *Luz de Figueras*, que havia estat fundada el 1880 i que després d'uns anys d'interrupció, va reprendre l'activitat el 1923. El desembre de 1931 es constituí a Girona el triangle *Álvarez de Castro*, que

aviat es transformà en lògia. També hi ha indicis de dos triangles més, un a Oix i l'altre a Maçanet de Cabrenys, constituïts el 1934, però pràcticament no tingueren activitat i el 1936 no consten ja als recomptes oficials ³.

Es pot afirmar, doncs, que els efectius de la maçoneria foren força reduïts, ja que a part de l'existència de pocs "tallers", l'estadística demostra palesament que el nombre de seguidors era també limitat ⁴.

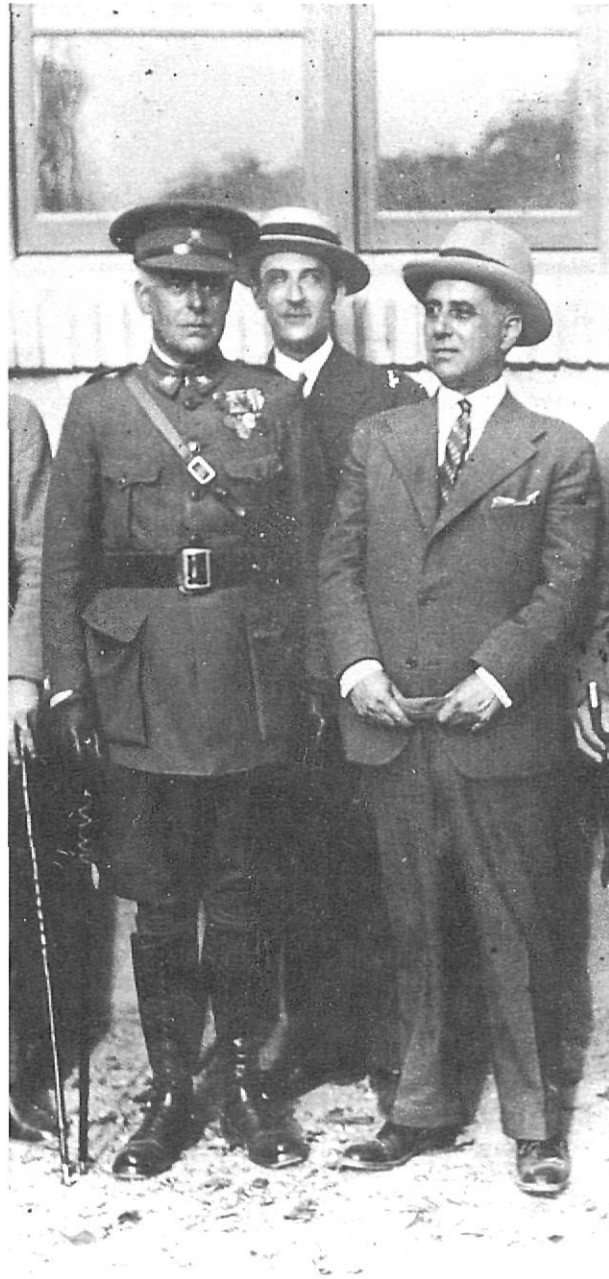
	1932	1936	1937
Lògia Luz de Figueras	31	25	21
Lògia Álvarez de Castro	12	11	14
Total	43	36	35

A partir de les relacions i de les fitxes dels membres que pertanyeren a aquestes dues lògies, hem establert les dades sòcio-professionals que segueixen.

- 17 militars
- 7 mestres i professors
- 5 comerciants
- 3 ferroviaris
- 3 pagesos
- 3 secretaris
- 2 advocats
- 2 empleats de presons
- 2 farmacèutics
- 2 funcionaris
- 2 jornalers
- 2 metges
- 2 propietaris
- 1 cap de telègrafs
- 1 carter
- 1 dentista
- 1 electricista
- 1 empleat
- 1 empleat de banca
- 1 escriptor
- 1 flequer
- 1 hortolà
- 1 industrial
- 1 marbrista
- 1 publicista
- 1 sastre
- 13 de professió desconeguda ⁵

Militars de Figueres

A Figueres el militar maçó més conegut era el comandant d'Infanteria Ramon Soriano Cardona, que el 27 de desembre de 1926 escrivia a la lògia *Renovación* núm. 20, de Palma de Mallorca, que "*después de dos años de estar cerrados por imposiciones gubernativas, nuevamente hemos vuelto a dar fuerza y vigor a nuestros trabajos, proce-*

El general Lluís de Eugenio, governador militar entre els anys 1928 i 1934, va ser el venerable mestre de la lògia de Girona.

diendo a la iniciación de valiosos elementos que deseaban ingresar en nuestra Augusta Orden y que en unión de elementos antiguos durmientes, hacen que fundemos esperanzas en la vida floreciente de nuestra logia" ⁶.

Va ser president del Centre d'Excursions i Esports, cap de redacció de la revista esportiva *Canigó* i publicà també un opuscle sobre Figueres i el seu castell, on fa l'elogi de l'actuació del general Álvarez de Castro davant la invasió napoleònica, però alhora anota que no s'ha de veure en les pàgines del llibret res que pugui menyscar el prestigi de França: "Sols amb la proclamació dels Drets de l'Home i del

Ciudadà n'hi hauria prou perquè la veïna nació guanyés totes les nostres simpaties. Encara més essent bressol de l'art i de la ciència. Meca de savis i artistes, llum espiritual d'Europa, i mereixent la seva capital, París, el dictat de cervell del món" ⁷.

L'opuscle dona testimoni de l'existència de la maçoneria a Figueres amb aquestes ratlles: "També resideix a Figueres la lògia *Luz de Figueras* de la jurisdicció de la Gran Lògia Espanyola, la qual aplega tots els homes que per la seva cultura i humanitarisme són honra de la Institució a la qual pertanyen i costat constant als necessitats" ⁸. I en parlar d'Álvarez de Castro, es-

Militars maçons

Lògia "Álvarez de Castro"

Calvo Herrera, Àngel. Simbòlic, *Osiris*. Nat a Moià el 1896. S'inicià el 10 de desembre de 1931. Grau 3r. Secretari.

Domínguez Otero, Rafael. Simbòlic, *Darío*. Nat a València el 1895. S'inicià el 26 de gener de 1932. Grau 3r. Morí el 6 d'octubre de 1934.

Escassi Cebada, Josep M^a. Simbòlic, *Aquiles*. Nat a Madrid el 1890. S'inicià el 10 de desembre de 1931. Grau 3r. Orador. Es donà de baixa el 22 de febrer de 1935.

De Eugenio i de la Torre, Lluís. Simbòlic, *Caucholo*. Nat a Saragossa el 1881. Venerable mestre. Morí l'11 de febrer de 1934.

García Hernández, Josep. Nat el 1898. S'afilià el 3 de febrer de 1934. Es donà de baixa el 31 de març de 1934 per trasllat a Cadis.

López Lara, Josep. Simbòlic, *Alila*. Nat a Madrid el 1894. S'inicià el 29 de juny de 1932. Fou donat de baixa, pel fet de no satisfer les quotes, el 15 d'octubre de 1934.

Tomàs Saura, Ramon. Simbòlic, *Pasteur*. Nat a Alguaire el 1894. S'inicià el 30 d'octubre de 1932. Grau 3r. Fou donat de baixa el 15 de novembre de 1934 per no satisfer les quotes.

Lògia "Luz de Figueras"

Chinarro Martínez, Joan. Nat a Màlaga el 1892. S'inicià el 1931. Grau 3r. Orador.

Gómez Padrosa, Francesc. Nat el 1902. S'inicià el 1931. Grau 3r. Segon vigilant.

Martí Brugués, Joaquim. Nat el 1905. S'inicià i es donà de baixa el 1931.

Medina Vega, Enric. S'inicià el 1931 i es donà de baixa el 1932.

Pérez del Castillo, Miguel. S'inicià el 1931.

Reyter Ermúa, Eduard. Nat el 1875. Venerable mestre.

Soriano Cardona, Ramon. Simbòlic, *Viriato*. Nat el 1887. Grau 33. Venerable mestre. Morí el gener de 1936.

Stern Enebra, Adolf. Simbòlic, *Prim*. Nat el 1892. Grau 18è. Primer vigilant, segon expert. Es donà de baixa el 20 de desembre de 1935.

Vidal Balagué, Pau. Nat el 1894. Afiliat el 1932. Grau 3r.

Ximénez Fortó, Ricard. S'inicià el 1931. Grau 3r. Mestre de cerimònies.

criu que "els maçons de Girona han volgut honrar la memòria del cabdill. La lògia que existeix a la Immortal Ciutat és denominada *Álvarez de Castro*"⁹.

En el comentari necrològic que, el gener de 1936, va publicar *L'Autonomista*, de Girona, és presentat com un militar republicà, de la fusta de Galán i García Hernández. El cronista afirma: "Del que valia el ciutadà Ramon Soriano en dona idea el fet que no hagués volgut treure partit ni ascendís malgrat i venir el règim la defensa del qual li podia costar la vida. Quatre anys de República no havien estat suficients perquè deixés d'ésser el comandant Soriano. És amb aquest nom i graduació que deu figurar en la història dels republicans històrics i postergats pel règim de les seves il·lusions"¹⁰.

El tinent d'Infanteria Gómez Padrosa i el capità Chinarro, de la mateixa arma, van incorporar-se a les forces republicanes que el 1936 lluitaren al front d'Aragó, i el primer hi resultà ferit en una de les accions. El segon, el 19 de juliol de 1936 evità un enfrontament entre militars i civils que hagués pogut acabar

amb un vessament de sang, però després de la guerra hom li atribuï infundadament el fracàs de l'alçament militar a la capital de l'Alt Empordà. La premsa oficial del 1940 li dedicà aquest comentari despectiu: "*Detención de un rojo destacado. Al regresar de Francia, donde se había refugiado cuando la desbandada roja, ha sido detenido Juan Chinarro Martínez, que antes del GMN era capitán de infantería y que desde el principio de su carrera militar se caracterizó por sus ideas extremistas, siendo expulsado del Ejército cuando era sargento por haber sido presidente de una de las juntas de su clase. Reingresado al Advenimiento de la República, con el empleo de alférez, hacía propaganda socialista figurando como masón en la ciudad de Figueras, donde el 18 (sic) de julio de 1936 fue el principal culpable de que fracasara el Glorioso Alzamiento*".

El capità Enric Medina, destinat fora de Figueres el 1932, es trobava a Almeria el 1936. Era cap del Batalló de Metralladores núm. 2, i amb data 28 de setembre de 1936 envià una salutació a l'alcalde figuerenc,

ben expressiva dels ideals que defensava: "*Como ciudadano y revolucionario que lucha unido con sus hermanos catalanes contra las hordas fascistas, que desvastan cual caballo de Atila, el suelo de Iberia, saludo con emoción y viril entusiasmo al pueblo figuerense, a los ampurdaneses todos que sientan en sus pechos latir las ansias de aplastar la reacción definitivamente, para forjar la nueva sociedad de hombres libres y plenos de humanidad. Visca Catalunya y viva España!*"¹².

Militars de Girona

La fundació del nucli maçònic de Girona va ser deguda a la intervenció de Nicolás Cáceres¹³, tinent coronel d'Invàlids, que aconseguí la formació del triangle inicial amb tres militars, entre els quals hi havia el general De Eugenio, comandant militar de la plaça, i el seu ajudant. El nou taller va ser batejat amb el nom d'Álvarez de Castro, el personatge discutit que prolongà la resistència de Girona, l'any 1809, davant precisament dels napoleònics que

introduïren la maçoneria a la ciutat.

De Eugenio, segons explica Claudi Ametlla, era monàrquic —tenia el títol de *gentilhombre de S.M.*—, però acatà el règim republicà i féu manifestacions en el sentit de considerar-lo el règim legal ¹⁴. La seva presència dins l'orde devia influir perquè d'altres militars ingressessin a la maçoneria, però també ens consta que hi va atreure elements de la població civil, com el cap de telègrafs ^{14bis}. Va morir de cirrosi el 1934, i sembla que les pressions eclesiàstiques del darrer moment el feren trencar amb la institució del triangle. Segons mossèn Martirià Brunsó, que recull el testimoniatge d'un altre capellà, "el general mandó quemar toda su documentación masónica rompiendo con la masonería, y (...) luego recibió los sacramentos" ¹⁵. Això concorda amb unes ratlles que els maçons de Girona escriviren als col·legues de Barcelona: "En cuanto al entierro, no avisamos a ningún hermano para no dar con nuestra presencia autorización al acto carnavalesco llevado a cabo con tanto regocijo por los clericales que aún saborean su triunfo" ¹⁶.

L'ajudant del general era el comandant d'Infanteria Escassi. Aquest militar va passar després a Figueres, i arran dels fets del juliol del 1936 actuà de portaveu de l'oficialitat del castell figuerenc a l'hora de mostrar acatament a la República ¹⁷. Durant la guerra —ascendit a tinent coronel—, li fou confiada la comandància militar de Girona (de maig a agost de 1937). Després va ser cap de defensa de les costes

El comandament d'Estat Major, Domínguez Otero, morí a conseqüència de la revolta del 6 d'octubre de 1934. A sota, l'esquela del funeral.

catalanes, cap de la 43a Divisió i comandant militar de Lleida, d'on fugí cap a França, arran dels atacs franquistes que conquistaren aquelles terres el 1938 ¹⁸.

El tercer militar que calia per constituir el triangle era un capità jubilat que tenia un negoci de vins a la Rodona. Àngel Calvo —aquest era el seu nom— va arribar a defensar la maçoneria en una carta pública on contestava una informació negativa que havia estat publicada pel periòdic tradicionalista *El Nord de Girona*. Va ser secretari del partit d'Unión Republicana. El 1936 reorganitzà el batalló d'Infanteria, que havia estat dissolt, i es féu càrrec interinament de la comandància militar. El 1939 va exiliar-se, i

ens consta que va morir a Torreón (Mèxic).

El comandant d'Estat Major, Domínguez Otero, era anomenat "el Sabio" pel general De Eugenio, perquè era l'únic que desentranava les instruccions tècniques que arribaven del ministeri. Republicà d'abans de la República, va tenir la mala sort de ser assassinat pels revoltats l'octubre de 1934, quan llegia el ban de guerra davant l'edifici de la comissaria delegada de la Generalitat. Aquest fet contradiu les afirmacions infundades que atribueixen a la maçoneria la responsabilitat de la revolta. La mateixa institució ho negà el 1935 i documentà precisament dues baixes entre els seguidors: "los dos únicos militares de carrera que perdieron su vida combatiendo con los revolucionarios en la noche del 6 de octubre en Cataluña, el comandante Sr. Domínguez Otero y el capitán D. Gonzalo Suárez, ambos de Estado Mayor, eran miembros activos y cotizantes de logias dependientes de esta Regional [del nord-est d'Espanya]" ²⁰. Els funerals pel militar de Girona van constituir un acte religiós solemne, i fins i tot es concediren indulgències als assistents.

El funeral que tendrá lugar mañana, día 13 a las 10 y media en la Iglesia de Nuestra Señora de los Dolores de esta Ciudad, será en sufragio de

EL SEÑOR

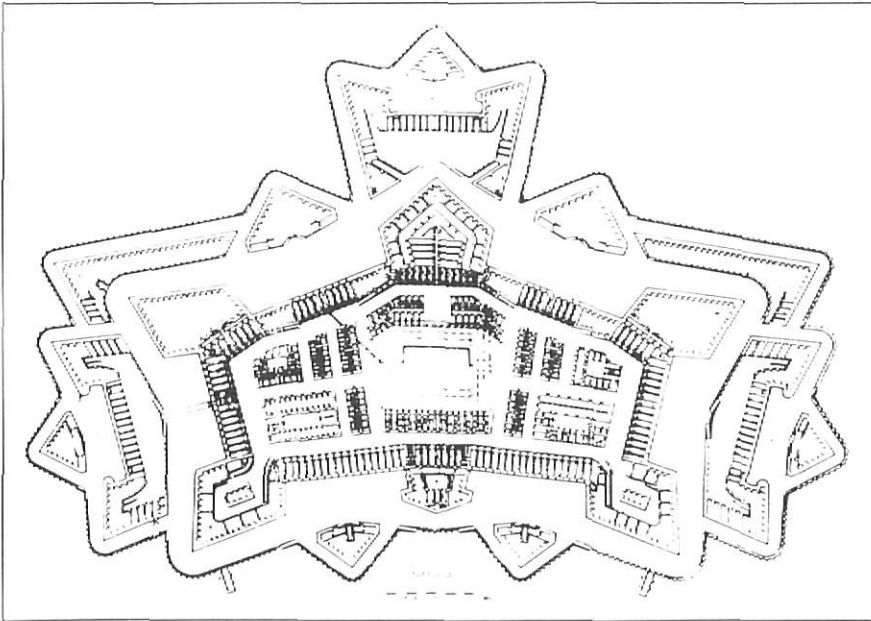
Don Rafael Domínguez Otero

Comandante de Estado Mayor, muerto en cumplimiento de su deber, el día 7 del actual

El Excmo. Señor General Jefe de la 1.ª Brigada de Montaña, Jefes y Oficiales de esta Plaza, su desconsolada esposa D.ª Rosa Bartomeu Sabadí, hijo D. Rafael, madre, padres políticos, hermanos, hermanos políticos y demás familia suplican la asistencia a dicho acto religioso

NO SE INVITA PARTICULARMENTE

El Excmo. e Ilmo. Sr. Obispo de esta Diócesis ha concedido las indulgencias en la forma acostumbrada.

Plànol del Castell de Figueres, centre de la guarnició militar de l'Alt Empordà.

Sobre el capità López Lara hem trobat aquesta crònica necrològica que ens informa del pas a l'exèrcit franquista: "El comandante López Lara, capitán al estallar el Glorioso Movimiento, logró pasar por el frente a las filas nacionales, llevándose con él en su fuga a un nutridísimo grupo de oficiales y soldados que sentían, como buenos patriotas, la causa nacional. Fue seguidamente ascendido a comandante y tuvo a su cargo, durante varios meses, la defensa del Manicomio de Huesca, donde cubrióse de gloria. Pasó más tarde a la Legión Sanjurjo y al desencadenar los rojos su ofensiva sobre Belchite, se confió al comandante López Lara la organización de la defensa de aquella plaza. En un ataque rojo, al frente de las fuerzas que resistían valerosamente en las posiciones de la extrema vanguardia, fue mortalmente herido" 21.

Una prohibició del 1935

El dia 15 de febrer de 1935 —en el context de l'anomenat bienni negre—, el diputat Dionisio Cano López va presentar al Congrés de Madrid una proposició no de llei, pensada per frenar els progressos que la maçoneria feia dins les forces armades, "por entender que, existiendo la prohibición para los mismos de pertenecer a todo partido político de los legalmente constituidos, menos aún debe tolerarse que pertenezcan a asociaciones secretas". La moció anava acompanyada d'una relació de generals maçons:

Dirección: R. SORIANO - Armada Wilson, 48, 1.º - FIGUERAS (Gerona) - T. 441

MASONERIA UNIVERSAL

TODOS PARA UNO Y UNO PARA TODOS
RESP: LOG:
Luz de Figueras n.º 21
- BAJO LOS AUSPICIOS DE LA
GRAN LOG.: ESPAÑOLA
Secretaría

FAMILIA ESPAÑOLA

A L.: G.: D.: G.: A.: D.: U.:

S.: F.: U.:

Vall: de Figueras 25 de Octubre de 1935 (e. v. v.)

Al q.º. H.º. Luis Gertsch

Wall: de Barcino

NÚM.
FOLIO
LIBRO

Ilustre y q.º. h.º. Gertsch: Os acuso recibo de vuestra fraternal y gentil carta del día 24 que nos ha proporcionado el placer de tener noticias vuestras.

Este Tall: se reunirá los días 3 (jueves) y 20 (domingo) del mes corriente, a las 3,30 de la tarde en el Templo, Calle de Monturiol nº 22, 2ª (Centro de Excursiones y Sports) y esperamos que día podéis venir y la hora de vuestra llegada para recibirnos como os merecéis. Ignoramos con exactitud las fechas de reunion de la Log: ALVAREZ DE CASTRO de los Wall: de Gerona, pero seguramente al anuncio de vuestra visita, organizaran una Ten: para recibirnos.

Podéis llegar en el exprés de las 12,30 de la mañana y hacer noche aquí; al día siguiente por la mañana visitar el Castillo y por la tarde salir en el exprés para Gerona y asistir a la Ten: que podran organizar a las 5,30 de la tarde y a la mañana siguiente a primera hora (7,30 de la mañana) podéis estar de regreso en Barcelona, habiendo empleado 48 horas en la excursion. Si la hicierais en automóvil, sería mucho más corta, pues no tendriais que esperar el cuadro de trenes.

Esperando vuestras noticias y agradable visita, me refiero a suyo amigo y h.º. que le abraza fraternalmente

El comandant Ramon Soriano dirigí i impulsà les activitats de la lògia de Figueres.

"Voy a leeros —va afirmar Cano López— una lista; no de todos los jefes y oficiales que pertenecen a la masonería, con lo que no terminaría en varias horas, sino de los generales con mando que a ella pertenecen: generales de División: López Ochoa, Cabanellas (Miguel), Gómez Morato, Riquelme, Núñez de Prado, Gómez Caminero, Villa

Abrille y Molero, sin poder precisar de otros dos muy importantes; generales de Brigada: Urbano, Llano de la Encomienda, Miaja, Cruz Boullosa, Pozas, Martínez Cabrera, Jiménez, López Gómez, Martínez Monje, Castelló, Romerales y Fernández Ampón" 22.

A la fi, la moció va ser aprovada per 82 vots contra 26, i Gil Robles,

NOTES

1. E. MOLA VIDAL, *Obras completas*. Valladolid, Librería Santarén, 1940, p. 575, nota 1.
2. C. AMETLLA, *Memòries polítiques*, II. Barcelona, Distributions Catalònia, 1979, p. 131.
3. Per a una visió global d'aquest període, vegeu el nostre treball "Masoneria y II República: el caso de Girona", dins *III Symposium de Metodologia Aplicada a la Historia de la Masoneria Española*, Còrdova, 1987 (en premsa).
4. AHNS (= Archivo Histórico Nacional Salamanca), Masoneria, 755-A expedient 6, 120-A expedient 13 i 601-A.
5. Entre els membres dels quals desconeixem la professió podria haver-hi algun altre militar.
6. AHNS, 755-A expedient 6.
7. R. SORIANO CARDONA, *Gestes heroiques de Catalunya*. Figueres, Gráficas Trayter, 1934, 3ª edició, p. 7. La segona edició d'aquest mateix treball es titula *El castillo de San Fernando de Figueras*. Girona, Gráficas Darío Rahola, 1933.
8. *Ibid.*, p. 22.
9. *Ibid.*, p. 65.
10. Emili CODINA, "Evocant la memòria de dos traspassats. Rafael Ramis i el comandant Soriano", dins *L'Autonomista*, 15 de gener de 1936.
11. *El Pirineo*, 9 de juliol de 1940. Segons l'*Anuario Militar de España* de 1934 (p. 194), Chinarro era tinent amb antiguitat de 1925.
12. *Empordà Federal*, 3 d'octubre de 1936.
13. *El Nord de Girona* 10 de setembre de 1932. També se'n fa ressò Arrarás: "En los meses que precedieron a las elecciones (?)" (la masoneria) ya había alcanzado verdadera importancia (!); por allí había andado un teniente coronel de Inválidos encargado de la captación, preferentemente en el Ejército, cuyas gestiones acaso no fueron del todo infructuosas en la labor de sembrar divisiones y procurar tibiezas y debilidades" (*Historia de la Cruzada Española*, Madrid, Ediciones Españolas, 1942, vol. 5, tom 22, p. 258).
14. C. AMETLLA, op. cit., p. 130.
- 14 bis. AHNS, 399-25. Declaració de Jesús M. Ballesteros el 6 de novembre de 1940.
15. Mirián del LAGO [Martirià Brunsó], *Los cipreses que maldijo el diablo*, Barcelona, Talleres Gráficos Vicente Ferrer, 1968, p. 450.
16. AHNS, Masoneria, 755-A, expedient 2. Carta a Lluís Gertsch.
17. A. DEULOFEU, *Memòries de la revolució, de la guerra i de l'exili*. Figueres, Editorial Emporitana, 1974, p. 15.
18. R. SALAS LARRAZÁBAL, *Historia del Ejército Popular de la República*. Madrid, Editora Nacional, 1973, vol. II, p. 1605.
19. *El Autonomista*, 13 de setembre de 1932.
20. "La masoneria no es política", document reproduït per J.A. FERRER BENIMELI, *Masoneria española contemporánea*, II, Madrid, Siglo XXI, 1980, ps. 234-237.
21. *El Pirineo*, 27 de setembre de 1939.
22. *Diario de Sesiones de las Cortes*, 160, p. 6377.
23. AHNS, Masoneria, expedient personal 1461-13.
24. Cfr. J.A. FERRER BENIMELI, op. cit., ps. 135-136.

ministre de la Guerra, cessà sis dels generals al·ludits. La mesura, no cal dir-ho, provocà inquietud a les lògies, però no va determinar que tots els militars maçons abandonessin l'orde.

El darrer dels esmentats per Cano López era justament el general governador militar de Girona. Però malgrat que el seu nom va ser extret, segons que afirmà el diputat, de publicacions maçòniques, no fou membre de les lògies gironines i el seu expedient de l'arxiu de Salamanca és negatiu²³. La pregunta és incontestable de moment: era realment maçó Fernández Ampón, o se'l confon amb el seu antecessor De Eugenio? Tot i que no hem sabut trobar cap nota que avalés les afirmacions del denunciador, Fernández Ampón va mantenir el càrrec fins al 19 de juliol de 1936, en què se sumà al moviment rebel. Llavors fou detingut i empresonat al vaixell *Uruguay*. Uns milicians el tragueren de la presó flotant, el setembre de 1936, i l'assassinaren a Montcada.

Ara, si a nivell alt de l'Estat, és documentat que hi hagué destitucions²⁴, a Girona allò que s'observa és que, d'ençà del 1934, els efectius de la maçoneria experimentaren una davallada important. Pel que fa a la presència de militars, pensem que la mort de Domínguez Otero i l'aprovació de la proposició que acabem de veure van ajudar a allunyar-los de la institució dedicada al Gran Arquitecte de l'Univers.

Final

És evident que els militars de Girona i de Figueres van acomplir un paper fonamental en la divulgació i la vida de les lògies maçòniques de la II República. La majoria d'ells eren d'Infanteria, però també hi trobem representacions d'Estat Major, Veterinària (Tomàs i Vidal) i Carrabiners (Stern).

Els elements de més alta graduació foren el general De Eugenio, el tinent coronel Reyter i els coman-

dants Soriano i Domínguez Otero. Encara que no formava part de les lògies gironines, val la pena de consignar que, a partir del setembre de 1938, la comandància militar de Girona va ser atribuïda al coronel Enric Pérez Farràs, membre de la germandat.

Amb alguna petita excepció es pot parlar de militars liberals, demòcrates, que quan arribà el moment de definir-se en la vida civil lluitaren al costat de la República.